

68 · Sammenfatning og perspektiver

I 1980erne skærpedes konfrontationen mellem USA og Sovjetunionen. I samme periode etableredes også nye alliancer inden for det danske sikkerhedspolitiske debatmiljø. Op gennem 1960erne og 1970erne havde der hersket en generel sikkerhedspolitisk konsensus mellem de tre gamle atlantpartier; Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og Venstre. Især havde Socialdemokratiet og Venstre i denne periode stået hinanden nær i debatterne om Danmarks fortsatte alliancemedlemskab og CSCE-processen. Fra sommeren 1978 til efteråret 1979 havde Socialdemokratiet og Venstre endvidere sammen dannet regering. Efter at Socialdemokratiet i efteråret 1979 etablerede en ny mindretalsregering, opstod der sikkerhedspolitisk uenighed i den danske debat. Skillelinjen gik mellem Socialdemokratiet på den ene side og Venstre og Det Konservative Folkeparti på den anden side. Denne uenighed varede ved frem til september 1982, hvor Poul Schlüter overtog regeringsmagten og etablerede sin første regering. I de følgende år øgedes afstanden mellem regeringen og oppositionen blandt andet i spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone, men også i INF-spørgsmålet. Efter regerings skiftet i 1982 gik skillelinjen i de sikkerhedspolitiske debatter mellem Det Konservative Folkeparti, Venstre, Centrum-Demokraterne, Kristeligt Folkeparti og Fremskridtspartiet på den ene side og Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti og Venstre-Socialisterne samt DKP og Fælles Kurs på den anden side.

Fra regerings skiftet i 1982 og frem var der blandt firkløverpartierne enighed om, at Danmark i det væsentlige skulle ligge på linje med den politik, der blev formuleret i NATO. Det blev slået fast gentagne gange af partiernes ordførere – især Arne Christiansen, Palle Simonsen og Arne Melchior – samt udenrigsministeren og skiftende forsvarsministre. Skønt firkløverpartierne i den offentlige debat udtrykte en fælles holdning, var Kristeligt Folkeparti mindre profileret end de øvrige tre regeringspartier. Forklaringen herpå skal formentlig findes i partiets ideologiske og kristne udgangspunkt, der gjorde det vanskeligt for partiets folketingsgruppe at forlige sig med argumenter om behovet for at opruste og at føre en afskrækkelsespolitik. I tilslutning til firkløverpartierne ses Fremskridtspartiet. Det var, sammen med Centrum-Demokraterne, det parti, der argumenterede mest uforbeholdent for, at Danmark i 1980erne uden særstandpunkter skulle følge NATO's politik. Under valgkampen i 1979 udtalte repræsentanter for Fremskridtspartiet og Centrum-Demokraterne eksempelvis, at Danmark burde opgive atomvåbenforbeholdet, såfremt NATO ytrede ønske herom. Fra 1982 og frem kritiserede firkløverpartierne Socialdemokratiet for at have foretaget et sikkerhedspolitisk kursskifte, efter at det kom i opposition. Samtidig opfordrede de Socialdemokratiet til at bringe dagsordenpolitikken til ophør, da det ifølge skiftende borgerlige rege-

ringer ikke alene svækkede Danmarks renommé, men også landets stilling i det atlantiske samarbejde.

På den anden side af debattens skillelinje ses Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti og Venstre-Socialisterne. Disse partier udgjorde Folketingets sikkerhedspolitiske flertal, og i perioden mellem 1982 og 1988 stillede de sig i den offentlige debat kritisk til regeringens politik, der blev set som en politik om at afspænding gik gennem oprustning. At disse fire partier pålagde skiftende regeringer adskillige sikkerhedspolitiske dagsordner frem til 1988, var dog ikke udtryk for fuld enighed. Debatterne viste, at Socialdemokratiet i reglen stillede sig mellem regeringerne på den ene side og venstrefløjspartierne og Det Radikale Venstre på den anden side. Socialistisk Folkeparti og Venstre-Socialisterne ønskede Danmark meldt ud af NATO, og under diskussionerne om de mange dagsordner tilsluttede Det Radikale Venstre sig ofte venstrefløjspartierne, når Socialdemokratiet blev kritiseret for ikke at være tilstrækkeligt vidtgående i sine forbehold over for regeringens sikkerhedspolitik. Der var et væsentligt element af taktik i venstrefløjspartiernes kritik af Socialdemokratiet. Det var således en vigtig ambition for disse partier at splitte den sikkerhedspolitiske enighed mellem Socialdemokratiet og Venstre og Det Konservative Folkeparti. Samtidig sigtede venstrefløjen mod at trække Socialdemokratiet så langt til venstre som muligt. Over for kritikken af Socialdemokratiet, som kom fra alle sider af det politiske landskab, anførte Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske ledelse – navnlig Lasse Budtz og Anker Jørgensen – gennemgående, at partiet ikke havde skiftet, men kun skærpet en allerede eksisterende politik. Socialdemokratiet opfattede sig som et loyalt allianceparti. Desuden anførte Lasse Budtz jævnlige, at partiets politik var i overensstemmelse med befolkningsflertallet. Som sådan blev det et socialdemokratisk modargument, at regeringen førte en sikkerhedspolitik, der ikke var dækning for i befolkningen.

I tilslutning til Folketingets sikkerhedspolitiske flertal var fredsbevægelserne meget aktive, navnlig til og med 1983. Der var flere organisationer, der satte præg på debatterne, men det var „Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed“, „Nej til atomvåben“ og „Kvinder for Fred“, der var mest aktive. Et fællestræk for disse var modstanden mod atomvåben. Imidlertid var der også betydelige forskelle. „Samarbejdskomiteen“ var domineret af DKP, og den kritiserede stort set aldrig Sovjetunionen. Anderledes forholdt det sig med „Kvinder for Fred“ og „Nej til Atomvåben“. De betragtede sig som uafhængige, og i debatten stillede de sig kritiske over for såvel USA som Sovjetunionen. „Nej til Atomvåben“ gjorde endvidere en stor indsats for gennem artikler i presse og tidsskrifter at argumentere for nødvendigheden af at støtte systemkritikere i østblokken. Samtidig understregede de, at også Sovjetunionen måtte nedruste og bidrage til afspændingen gennem fjernelse af atommissiler i Østeuropa og på sovjetisk territorium. Der var en betydelig forskel på de forskellige fredsbevægelser. Fredsbevægelsernes kritikere synes imidlertid ikke at

have sondret mellem de forskellige organisationer. Flere af de debattører, der var kritiske over for fredsbevægelserne, talte og skrev om den ny fredsbevægelse, som var det en enhed, hvad den ikke var. Mange kritikere opfattede fredsbevægelserne som enten holdningsagenturer for Sovjetunionen eller ufrivillige redskaber for Sovjetunionen.

Et af de emner der har været mest omdiskuteret op gennem 1980'erne og i tiden frem til i dag er spørgsmålet om Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske linje. Fandt der et kursskifte sted – og i givet fald hvornår? Disse spørgsmål bliver diskuteret og besvaret i kapitlerne 69-72. Kapitlerne om debatten kredser udelukkende om meningsudvekslingerne i offentligheden. Her ses det, at Socialdemokratiet i 1979 stillede sig skeptisk over for NATO's dobbeltbeslutning, og at partiets sikkerhedspolitiske ledelse i det sidste kvartal af året i debatten argumenterede for en udsættelse af dobbeltbeslutningen. I diskussionerne om Norden som atomvåbenfri zone anførte Socialdemokratiet i sommeren 1980, at partiet ønskede at arbejde for en sådan erklæring. Et socialdemokratisk krav var det dog – både før og efter regeringsskriftet i 1982 – at partiet kun ønskede zonen virkeliggjort, såfremt USA og Sovjetunionen var villige til at acceptere en sådan zone. Det betød reelt, at zonen ikke ville kunne oprettes. Når Socialdemokratiet alligevel insisterede på, at landets regeringer skulle arbejde for en erklæring om Norden som kernevåbenfri zone, var det mest tungtvejende i offentligheden fremførte argument, at konflikten mellem Øst og Vest var af en så faretruende karakter, at der måtte gøres noget for at fremme afspændingen, og at Danmark som et loyalt allianceland kunne og burde gøre en forskel i den sammenhæng. Ellers var der ifølge socialdemokraterne risiko for, at „terrorbalancen“ vedblev at eksistere. Alligevel ses der et holdningsskifte i partiets synspunkter, sådan som de blev debatteret i offentligheden. I begyndelsen af årtiet var det et socialdemokratisk standpunkt, at Danmark ikke ønskede kernevåben på dansk jord i fredstid. I midten af årtiet blev det partiets erklærede politik at arbejde for, at der heller ikke måtte være kernevåben i Danmark i krise- og krigstid. I debatten om INF-spørgsmålet ses det endvidere, at Socialdemokratiet, efter at det kom i opposition, ønskede at indefryse danske økonomiske bidrag til udviklingen af NATO's infrastrukturprogram; midler som Socialdemokratiet selv havde givet tilsagn om at yde, medens det selv dannede regering.

I debatterne var aviserne vigtige aktører. På den ene side fungerede de fortsat i et vist omfang som talerør for de politiske aktører. Men på den anden side ses det, at de undertiden frigjorde sig fra de politiske partier. Desuden kom aviserne ofte til at spille en selvstændig rolle som inspiratorer for politikere. Og endelig blev de i stigende grad leverandører af ekspertudsagn. Hvad angår det første – at de i et vist omfang fortsat virkede som talerør for de politiske partier – kan det iagttages, at navnlig de to store borgerlige aviser „Berlingske Tidende“ og „Jyllands-Posten“ i debatterne stod politisk nær firkløverpartierne og i lederartikler almindeligvis fremhævede regeringernes

sikkerhedspolitiske synspunkter. Gennem interviews med fremtrædende medlemmer af firkløverregeringerne og Socialdemokratiet forsøgte de ofte at udstille den splittelse om sikkerhedspolitikken, der eksisterede i det store oppositionsparti. „Information“ var i debatten ofte organ for venstrefløjspolitikere samt debattører med tilknytning til fredsbevægelserne. Endelig var „Aktuelt“ enig med og organ for Socialdemokratiet. For det andet ses det, at skønt aviserne således fortsat havde tætte forbindelser til de politiske partier, så var der også tale om, at aviserne begyndte at stille sig kritisk til de partier, de i øvrigt stod nær. Eksempelvis bragte „Jyllands-Posten“ artikler, der kritiserede de borgerlige partier for, at de valgte at „leve med“ dagsordenpolitikken. Hvad angår det tredje – at aviserne tillige spillede en selvstændig rolle – viser debatten, at navnlig „Information“ spillede en vigtig rolle som igangsætter af politiske diskussioner. Ikke fordi avisen blev læst af en stor del af befolkningen, men fordi „Information“ var en vigtig inspirationskilde for flere oppositionspolitikere. Gert Petersen, der fremstod som en af regeringens mest ihærdige sikkerhedspolitiske kritikere, har i sine erindringer anført, at han var inspireret af Dragsdahls artikler i „Information“. Endelig ses det for det fjerde, at dagspressen i 1980'erne i stigende grad gav fremtrædende sikkerhedspolitiske eksperter spalteplass i aviserne. Det er dog vanskeligt at vurdere eksperternes betydning for debatterne og politikformuleringen. Som det er fremgået, bidrog de nok til at højne debatniveauet, men når der skulle drages politiske konklusioner af ekspertudsagnene, var de uenige. Således støttede f.eks. Bjøl NATO's dobbeltbeslutning, medens Øberg tog afstand fra den. Ovenstående forhold gjorde det – sammen med fredsbevægelsernes tiltagende offentlighedsarbejde – i stigende grad vanskeligt for de politiske partier at styre den sikkerhedspolitiske debat.

I forlængelse af ovenstående kan man se, at debatten, såvel i Folketinget som i dagspressen, var drevet frem af en forholdsvis lille skare af debattører. Blandt politikere var det navnlig Uffe Ellemann-Jensen, Hans Engell, Palle Simonsen Lasse Budtz, Anker Jørgensen, Kjeld Olesen, Svend Auken, Jytte Hilden, Robert Pedersen, K.B. Andersen, Gert Petersen, Pelle Voigt og Steen Folke, der var fremtrædende. Blandt eksperter ses især Jan Øberg, Bjarne Nørretranders, Nikolaj Petersen og Erling Bjøl. Dertil kommer, at institutionelle eksperter, navnlig SNU, var fremtrædende. Hvad angik journalisterne ses Jørgen Dragsdahl som den mest markante skikkelse. Holdningsmæssigt befandt mange af Dragsdahls artikler sig på linje med „Nej til Atomvåbens“ synspunkter. Dette var ikke noget tilfælde. Dragsdahl havde været aktiv i forbindelse med etableringen af „Nej til atomvåben“, og selv om han siden forlod bevægelsen,¹ blev han også af dens medlemmer opfattet som en sympatiserende debattør.²

¹ DIIS-interview med Jørgen Dragsdahl, 28. oktober 2004.

² DIIS-interview med Troels Tofikær, 29. november 2004.

Spillede Sovjetunionen en fremtrædende rolle i debatterne? Svaret er et både-og. På den ene side blev Sovjetunionen, opstillingen af SS 20-raketterne, angrebet på Afghanistan, Sovjetunionens krænkelse af svensk farvand og de gentagne topmøder mellem sovjetiske og amerikanske statsledere ofte omtalt i medierne, og samtidig ses det, at sovjetiske diplomater og det sovjetiske nyhedsbureau gjorde en betydelig indsats for at blive hørt i den danske debat. Men anskues debatten under ét, var det på den anden side en klar tendens, at Danmarks forhold til NATO spillede en langt større rolle. Når det var tilfældet, havde det sin årsag i, at 1980ernes sikkerhedspolitiske diskussioner primært handlede om, hvilken alliancepolitik Danmark skulle anlægge, og her var forholdene til NATO og USA langt vigtigere; ikke mindst fordi det fra firkløverpartierne ofte blev anført, at Danmark, som konsekvens af dagsordenpolitikken, risikerede alliancemedlemskabet. I det omfang Sovjetunionen var genstand for debat, var det tendensen, at der – fraset DKP og „Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed“ – stort set ikke var nogen i det danske debatmiljø, der gik ind for sovjetisk politik. Til gengæld var der mange, der stillede sig kritisk til NATO's nye oprustningspolitik og til USA's (og Reagans) argumenter om behovet for udvikling af det Strategiske Forsvarsinitiativ og udstationering af mellemdistanceraketter i Vesteuropa.

Et andet spørgsmål er, om de sovjetiske forsøg på påvirkning havde indflydelse på den danske debat. Til det spørgsmål er det vurderingen, at det havde Sovjetunionen, for de mange sovjetiske udspil blev genstand for megen og ofte intens debat i Danmark. Om Sovjetunionen fik indflydelse på partiernes politik er imidlertid en anden sag. Hertil er det vurderingen, at skønt det kan konstateres, at der på et retorisk niveau var et sammenfald mellem Sovjetunionens appeller om for eksempel at erklære Norden atomvåbenfrit og Socialdemokratiets agitation herfor, så var det ikke sovjetisk indflydelse (eller pres), der var udslagsgivende for, at Socialdemokratiet gjorde det spørgsmål til en af partiets sikkerhedspolitiske målsætninger i 1980erne. Tværtimod ses det, at Socialdemokratiets beslutning om at arbejde for dette og andre spørgsmål var under inspiration af både den brede internationale debat og af de diskussioner, der fandt sted i internationale socialdemokratiske diskussionsfora og samarbejdsorganisationer, især i „Scandilux“ og i „Socialistisk Internationale“. Som sådan var Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske linje baseret på vestlige, strategiske koncepter, der udgjorde et alternativ til regeringens sikkerhedspolitiske linje. I hvilket omfang partiets politik også afhang af en tiltagende frustration over at være i opposition, giver debatten ikke noget svar på. Der er dog næppe tvivl om, at de sikkerhedspolitiske diskussioner også må ses som en del af 1980ernes politiske kamp om regeringsmagten i Danmark. I den sammenhæng havde oppositionspartierne vanskeligt ved at udfordre regeringens økonomiske politik, for skønt mange fandt den meget hård, eksisterede der forståelse for, at Danmark befandt sig i en vanskelig økonomisk situation, hvor landet havde behov for økonomiske stramninger. Anderledes

forholdt det sig med sikkerhedspolitikken. På det punkt kunne Socialdemokratiet kritisere regeringen, for her var der en betydelig folkelig skepsis over for regeringens politik.

Endelig må spørgsmålet stilles, om den polariserede sikkerhedspolitiske debat var et enestående dansk fænomen? Hertil er svaret afkræftende, for der fandt andre og tilsvarende konfliktfyldte debatter sted i andre lande. Også i Vesttyskland, Frankrig, Holland, Belgien og Norge oplevede man voldsomme diskussioner om, hvilken sikkerhedspolitisk kurs landene skulle føre. Det var heller ikke et enestående dansk fænomen, at Folketinget – og således ikke blot regeringerne – fik øget indflydelse på politikformuleringen. Både i USA, Storbritannien og i Frankrig fik de nationale parlamenter mere indflydelse på sikkerhedspolitikken i 1980'erne, end tilfældet havde været i de foregående årtier. Det der gjorde situationen speciel i Danmark var, at der mellem 1982 og 1988 eksisterede et sikkerhedspolitisk flertal uden om regeringen, der havde mulighed for i et vist omfang at tvinge regeringerne til at føre en af oppositionen dikteret sikkerhedspolitik, at oppositionen følgelig gjorde brug af den mulighed og at regeringerne i en årrække valgte at leve med denne situation.